

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПАРАПРОФЕСІОНАЛІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ (НА ПРИКЛАДІ НАВЧАННЯ ГРОМАДСЬКИХ РАДНИКІВ)

К. М. ЄРОШЕНКО

Питання долучення парапрофесіоналів до виконання низки функцій, які належать до сфери діяльності тієї чи іншої професії, часто постають у випадках, коли професіоналів у певній галузі недостатньо (наприклад, у територіальній громаді, віддаленій від обласних чи районних центрів) або ж велика частина населення не в змозі фінансово собі дозволити послуги професіонала.

Наразі питання професійної підтримки парапрофесіоналів, набуття ними потрібних компетенцій, організації супервізії з боку професіоналів посідають окреме місце у дискусіях із соціальної роботи. У закордонній та вітчизняній літературі обговорюють різні підходи до розуміння соціальної роботи як професійного проекту [11, с. 257-260; 12, с. 9-14], залучення парапрофесіоналів до надання соціальних послуг та особливостей їх професійної підтримки [6, с. 990-997], а також певні процеси депрофесіоналізації, наявні у сучасній соціальній роботі [13, с. 1-6, 8, с. 66-74].

Ця стаття має на меті розглянути сучасні уявлення про парапрофесіоналізм у соціальній роботі, визначити ролі парапрофесіоналів та компетентності, яких вони потребують, проаналізувати програми навчання для громадських радників (параюристів) з точки зору підготовки парапрофесіоналів.

Насамперед відзначимо, що парапрофесіонала можна до певної міри вважати сполучною ланкою між професіоналом та клієнтом. За твердженням дослідників Джойса Епштейн та Шейли Уондерхоф [4, с. 6], парапрофесіонал – це спеціально навчена людина, яка виконує частину функцій у межах роботи, яка традиційно належить до сфери діяльності певного професіонала. Дослідники включають в поняття парапрофесіоналізму як оплачувану, так і неоплачувану роботу, але виключають волонтерство [3, с. 992]. Окрім того, визначено, що в соціальній сфері парапрофесіоналами зазвичай називають тих, хто не має освіти в означеній галузі [10, с. 6]. Волонтери, на противагу парапрофесіоналам, не проходять спеціалізованого тривалого навчання, тоді як ті парапрофесіонали, робота яких оплачується, зазвичай, працюють повний день, а ті, хто працюють на безоплатній основі, виконують свої функції у вільний час. Парапрофесіонали рідко мають формальний статус, зазвичай їхня діяльність не є ліцензованою, найчастіше, їх єдиний документ, що може підтвердити право на здійснення певних функцій – сертифікат навчальної програми.

Інститут парапрофесіоналізму почав формуватися в середині 1960-х років, коли на тлі неохоплення послугами вразливих груп (бідні, представники меншин, старі люди, жителі віддалених територіально громад), почали виникати парапрофесійні програми у сферах медицини, права, соціальних послуг, освіти. Неохоплення послугами виникало через неспроможність державних бюджетів навчити та найняти необхідних професіоналів. Окрім того, професіонали, які переважно представляли середній клас, не завжди могли знайти спільну мову з людьми, які перебували в складних життєвих обставинах. Окрім того, сфера послуг ставала все більш комплексною – професіонал витрачав багато часу на адміністративні процеси, супервізію, первинну консультацію, але менше – на безпосереднє надання сервісу клієнту. Окрім того, професіонали, які регулярно проходять підвищення кваліфікації, поглиблюють свою спеціалізацію, не зацікавлені у виконанні простих, але необхідних завдань. У свою чергу, парапрофесіонали легко знаходять спільну мову з клієнтами, адже часто працюють за принципом „рівний-рівному”, вони виконують за невелику платню ту роботу, за яку не береться за браком часу або через низьку вартість чи незацікавленість професіонала, але яка від того не менш потрібна клієнтам: надати первинні консультації, оформити документи, поінформувати про існуючі можливості сервісів у громаді, перенаправити до потрібних спеціалістів, таким чином, з'являється можливість охопити послугами тих клієнтів, які раніше не приходили. У Таблиці 1 подані найбільш типові ролі парапрофесіоналів у тих професіях, до яких їх залучають найбільше.

Типові ролі парапрофесіоналів у соціальній сфері

Сфера	Виконувані функції	Посади
Освітня	Проведення занять з групою за чіткими інструкціями викладача або під його наглядом, проведення індивідуальних занять	Асистент викладача
Соціальна	Ідентифікація проблем клієнта, інформування про можливі сервіси, брокерство послуг, надання первинних консультацій, психологічна підтримка паліативних хворих, підготовка документів	Сімейні консультанти [3, с. 3], громадські радники, консультанти за принципом „рівний-рівному”
Медична	Догляд за паліативними хворими, превенція хвороб, інформування пацієнтів, базові медичні сервіси у віддалених громадах	Доглядальник, асистент, парамедик
Правова	Підготовка документів до суду, комунікації з клієнтом, первинні консультації.	Параюрист, молодший помічник

Становлення інституту парапрофесіоналізму у соціальній роботі тісно пов'язане з низкою проблемних моментів. Так Едіт Лінтон до них відносить: 1) напругу між професіоналами та парапрофесіоналами (професіонали переживають, що парапрофесіонал може стати низькооплачуваною заміною професіоналу); 2) невиразно визначені функції парапрофесіоналів (вони визначаються залежно від специфіки громади, в якій він чи вона працює, або від особливостей групи клієнтів, тобто функції парапрофесіоналів, які пройшли однакове навчання, можуть різнитися, і така розмитість функцій може демотивувати людину); 3) швидке вигорання парапрофесіоналів (низька оплата праці та відсутність можливості кар'єрного зростання можуть спричинити незадоволеність, професійний стрес та зміну парапрофесіоналом роду діяльності) [7, с. 24-26]

За умов відсутності ретельного опису функцій парапрофесіоналів немає узгоджених навчальних стандартів для них у жодній з професійних сфер. Тривалість, зміст та якість навчання сильно різняться навіть у межах однієї країни та підготовки парапрофесіоналів у одній професійній галузі. У деяких країнах (США, наприклад) професійні асоціації встановлюють навчальні стандарти для професіоналів, але це скоріше виняток з правил. Зазвичай – локальні інституції, організації, фонди формують авторські навчальні програми, орієнтуючись на потреби громади, в якій працюватимуть парапрофесіонали.

Окрім того, часто інституції, які забезпечують освіту парапрофесіонала, не забезпечують його чи її подальшого працевлаштування. Таким чином, людина після проходження навчання, не завжди може знайти роботу: її не беруть через недокваліфікованість або вона сама не влаштовується через перекваліфікованість.

В Україні розуміння парапрофесіонала та парапрофесіоналізму відсутнє. Хоча люди, яких можна віднести до такої категорії, є. Дослідження виявили, що в багатьох організаціях України, які надають соціальні послуги, працюють ті, кого можна визначити як парапрофесіоналів [15, с. 19-25].

З 2016 року в Україні, за сприяння МБФ „Відродження”, розпочалося впровадження мережі параюристів, яких ще називають громадськими радниками. Зумовлено це було тим, що у віддалених від обласних та районних центрів громадах відсутня можливість швидкого доступу до правової допомоги та соціальних послуг [16, с. 150-158]. Водночас, якщо говорити про соціальні послуги, які надаються державою, та правову систему, то часто люди не довіряють державним структурам та намагаються вирішити свої проблеми з допомогою друзів та родичів, або ж в обхід законних шляхів. Окрім того, люди не завжди не виокремлюють свої проблеми як соціальні чи правові. Дослідження свідчать про низьку правову обізнаність українців, люди не знають, куди звертатися для вирішення правових чи соціальних проблем. Наприклад, 28% українців вважають, що можуть вирішити свої проблеми, лише якщо звернуться до ЗМІ. Ще 19% опитаних стверджували, що в Україні в цілому не існує ефективних засобів захисту прав людини. Із способів, які на практиці використовуються для вирішення своїх проблем, найбільшою популярністю користується залучення ресурсів родичів чи знайомих. Таку думку висловили 29% опитаних українців [14, с. 20]. У таких випадках можуть допомогти парапрофесіонали, які знаються на широкому колі проблем та можуть зорієнтувати людину в потрібному напрямку чи надати первинну консультацію. Тому громадський радник може виконувати низку функцій, притаманних одній (або кільком одночасно) професіям.

Для України досвід розвитку мережі громадських радників є новим, виникає проблема вибору функцій такого радника. Більше того, кожен параюрист для того, щоб мати можливість здійснювати свої функції в громаді, має пройти навчання і мати певні компетентності. Оскільки в Україні таких парапрофесіоналів раніше не було, то постають питання, пов'язані з тим, як формувати навчальну програму для них: які компетентності потрібно розвивати, які дисципліни мають бути туди включені, хто має розробляти програму.

Зауважимо, що під час роботи над розробкою навчальної програми для громадських радників компетентність розумілась як специфічна здатність ефективного виконання конкретних дій у предметній галузі, зокрема вузькопредметне знання, особливого роду предметні навички, способи мислення, розуміння відповідальності за свої дії [9, с. 33]. У 2017 році було проведено ряд експертних обговорень, спрямованих на формування програми навчання для громадських радників. З огляду на дослідження компетенцій параюристів у громаді, які працюють в інших країнах (Південній Африці, Індонезії, США), було визначено, яких саме професіоналів необхідно залучити до формування програми [2, с. 7-21]. Відповідно були залучені соціальні працівники (оскільки громадські радники мають компетенції брокерства послуг, володіння відновними практиками на базовому рівні, визначення адвокаційних проблем в громаді, аналіз ресурсів громади, формування документів, первинних консультацій, ідентифікації соціальних проблем, наприклад, проблеми домашнього насильства), також були залучені юристи, які надають безоплатну правову допомогу в державних центрах та громадських організаціях, а також представники юридичних клінік (оскільки параюристи в інших країнах надають первинні правові консультації у типових питаннях, допомагають підготувати процесуальні документи, інформують про можливості отримання правової допомоги, правові шляхи вирішення проблем).

Для підготовки програми була використана методологія залученого ранжування [1, с. 2]. Згідно із цією методологією експерти на першому етапі виділяють ряд пропонованих до включення в програму тем, відповідно до очікуваних компетенцій громадських радників, тоді як на другому етапі тема затверджується більшістю голосів експертів після відповідного обговорення. Третій етап узгодження програми відбувався під час тренінгу для тренерів, які були обрані серед практиків-працівників сервісних організацій в регіонах, які надають соціальну та правову допомогу, також були залучені правозахисники, медіатори, експерти з інформаційної безпеки, комунікацій та практики адвокаційних кампаній.

За результатами тренінгу для тренерів, який проводили експерти, які готували програму, відбулося обговорення навчальної моделі серед тренерів, які запропонували поправки до програми. Переважно, поправки стосувалися не зміни обраних тем, а їхнього спрощення: зміни професійної лексики на більш зрозумілі кожному поняття, спрощення змісту тем. Таким чином, була підготовлена дев'ятиденна навчальна програма, учасники навчання отримують сертифікати за результатами участі в усіх модулях програми. Програма складається з трьох модулів: „Права людини” (розглядаються теми базових прав людини, протидії дискримінації, типові рішення найбільш поширених правових проблем у сімейному, спадковому, трудовому праві, фінансова грамотність), „Зміни в громаді” (розглядаються теми комунікації та адвокації в громаді, інформаційної безпеки, фандрейзингу та бюджетування, розуміння структури та принципів роботи місцевої влади) та „Життя в громаді” (розглядаються теми протидії насильству в сім'ї, медіації, безпеки в громаді).

Викладання передбачає застосування інтерактивних методів навчання, які добре зарекомендували себе в андрагогії, як-от, мозкові штурми, рольові ігри з подальшим аналізом, моделювання ситуацій, аналітична робота в малих групах з подальшим представленням результатів. Відповідно, оскільки програма універсальна, громадський радник може й не застосовувати усіх набутих під час навчання навичок, а використовувати лише ті, які безпосередньо стосуються його чи її громади. Наприклад, якщо в громаді сформувалася ініціативна група, яка планує організувати адвокаційну кампанію, може допомогти громадський радник з аналізом ресурсів громади, формуванням плану заходів чи підготовкою аргументів, отриманих на основі звернень осіб, які до нього приходять. Однак, якщо в громаді немає такої ініціативи, а сам громадський радник не планує займатися адвокацією, він може ці навички й не використовувати, проте, використати інші отримані знання та навички.

Використаний для розробки навчальної програми підхід у цілому відповідає сучасним практикам розвитку компетентностей у дорослих людей [5, с. 13-25]. Окрім того програма базується на синтезі досвіду міжнародних програм навчання парапрофесіоналів та особливостей соціальної роботи та правової системи в Україні. Програма ґрунтується на використанні підходу розвитку сильних сторін, який розглядає досвід та знання окремих людей, груп та громад як потенційні ресурси та основу компетенцій парапрофесіоналів у соціальній сфері [10, с. 10].

Формування мережі громадських радників також передбачає, що після навчання буде організовано моніторинг їх діяльності. Передбачається відстеження застосування знань на практиці, розвиток контактів співпраці між громадськими радниками та громадськими

організаціями на місцях, державними соціальними службами, організаціями-провайдерми правової допомоги, локальними ініціативами, які займаються специфічними для громади чи регіону проблемами.

Таким чином, залучення парапрофесіоналів у соціальну роботу в Україні – необхідний процес, який вже відбувається у форматі розрізненних ініціатив, часто парапрофесіонали так себе не називають, проте, виконують якусь одну чи декілька функцій професійного соціального працівника.

За результатами дослідження сформоване уявлення про ролі та функції громадських радників як парапрофесіоналів у соціальній роботі, створений експериментальний практично-орієнтований дизайн навчальної програми на основі компетентнісного підходу. Громадські радники в Україні можуть стати першою інституціоналізованою мережею парапрофесіоналів у соціальній роботі в Україні, однак, оскільки мережа працює зараз в пілотному режимі на початку свого процесу інституціоналізації, видається доцільним в подальшому дослідити процедури моніторингу діяльності такої мережі, взаємодії парапрофесіоналів у громаді та з професіоналами, переосмислити компетенції і на цій основі доопрацювати навчальну програму.

Список використаних джерел:

1. Ager A., Stark S., Potts A. Participative Ranking Methodology: A Brief Guide // Columbia University, Mailman School of Public Health, Program on Forced Migration and Health. – 2010. – 18 p.
2. Community-based Paralegals: A Practitioner's Guide // Open Society Institute. – 2010. – 174 p.
3. Crossley S. Guest editorial: Professionalism, de-professionalisation and austerity // *Social work & Social science review*. – 2016. – №19 (1). – P. 3-6.
4. Epstein J., Vanderhoef S. Paraprofessionalism: A Study for the Winnipeg Police Commission // Institute of Urban Studies University of Winnipeg. – 1977. – 130 p.
5. Iiyoshi T., Kumar V.M.S. Opening Up Education. The Collective Advancement of Education through Open Technology, Open Content, and Open Knowledge. – 2016. – 474 p. URL: https://mitpress.mit.edu/sites/default/files/9780262515016_Open_Access_Edition.pdf (дата звернення 10.07.2017).
6. Linsk N.L., Mabeyo Z., Omari L., Petras D., Lubin B., Abate A., Steinitz L., Kijage T., Mason S. Para-social work to address most vulnerable children in sub-Saharan Africa: A case example in Tanzania // *Children and Youth Services Review*. – 2010. – Vol. 32. – P. 990-997.
7. Lynton E. The Subprofessional: From Concepts to Careers // National Committee on Employment of Youth. – New York, 1967. – 177 p.
8. Malin N. Developing an analytical framework for understanding the emergence of de-professionalisation in health, social care and education sectors // *Social Work and Social Sciences Review*. – 2017. – Vol.19(1). – P.66-162.
9. Morales A., Sheafor B. *Social Work: a profession of many faces*. – Boston, 1990. – 325 p.
10. Para Professionals In The Social Service Workforce: Guiding Principles, Functions And Competencies // Interest Group On Para Professionals In The Social Service Workforce. – 2017. – 52 p.
11. Semigina T., Boyko O. Social work education in post-socialist and post-modern era: case of Ukraine // *Global social work education- crossing borders blurring boundaries* / Eds. Noble C., Strauss H., Littlechild B. – Sydney: Sydney University Press, 2014. – P. 257–269.
12. Staub-Bernasconi S. Social work as a discipline and profession // *Theories and methods of social work. Exploring different perspectives* / Ed. D. Leskosek. – Ljubljana: Faculty of Social Work, 2009. – P. 9-30.
13. Trappenburg M., Beek van G. “My profession is gone”: how social workers experience de-professionalization in the Netherlands // *European Journal of Social Work*. – 2017. – P. 1-14. URL: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13691457.2017.1399255> (дата звернення: 15.11.2017).
14. Що українці знають і думають про права людини: загальнонаціональне дослідження / Бекешкіна І., Печончик Т., Яворський В. та ін.; за заг. ред. Т. Печончик. – Київ, 2017. – 308 с.
15. Семігіна Т.В. Політика протидії епідемії ВІЛ/СНІДу в Україні: роль міжнародної допомоги / Т. В. Семігіна. – Київ: Агентство Україна, 2008. – 144 с.
16. Слозанська Г.І. Доступ до соціальних послуг в умовах децентралізації / Г. І. Слозанська // Соціальна робота і соціальна педагогіка: виклики сьогодення: зб. наук.праць за матеріалами ІV всеукр. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 29–30 листопада 2016 р.) / за заг. ред. В.А. Поліщук, С.М. Калаур, Г.І. Слозанської. – Тернопіль: Вектор, 2016. – С. 150-158.

Рецензент – д.політ.н., професор Т. В. Семігіна